

Mirko Pak*

PROBLEMATIKA GEOGRAFSKEGA PROUČEVANJA OSKRBE

I

V ekonomski geografiji narašča zanimanje za problematiko oskrbe, ki jo gospodarski razvoj vedno bolj postavlja v enakopraven položaj s proizvodnimi gospodarskimi panogami. Zato je razumljiva izkazana potreba po geografskem proučevanju oskrbe tudi pri nas. Lotili smo se te problematike z raziskovalnimi nalogami Inštituta za geografijo univerze v Ljubljani in pri tem dali prednost proučevanju trgovine kot najbolj neposrednega, pogostega in geografsko relevantnega tovrstnega elementa. Vsebinsko in metodološko dopolnjeno proučevanje trgovine traja še danes, zato bomo v tem prispevku podali nekaj misli o namenu in vsebini geografskega proučevanja trgovine ter predstavili naša dosedanja prizadevanja na tem področju.

Christallerjeva ter kasnejše po Löschu in drugih dopolnjena teorija o centralnih naseljih, ki temelji predvsem na prostorski organizaciji oskrbe, je postavila model idealne prostorske hierarhije centralnih naselij. Vendar so številne kasnejše empirične analize pokazale številna odstopanja, pogojena s položajem in z razvojem centralnih naselij. Osnovne ugotovitve so bile, da so odstopanja v veliki meri posledica naravnih razmer (v prvi vrsti reliefa), stopnje gospodarske razvitosti ter družbeno-političnega vpliva. Odstopanja od idealiziranega modela centralnih naselij pa so še posebno močna zaradi razlik v razporeditvi in gostoti prebivalstva (Brush, Gauthier, 1968).

Dejanskih oblik razporeditve centralnih naselij je zato veliko, še najbolj pravilne oblike pa najdemo ob velikih koncentracijah centralnih naselij. V tem primeru so tudi funkcije med njimi najbolj izrazito razdeljene, še zlasti oskrbe v najširšem pomenu (trgovina, obrt, promet, šolstvo, zdravstvo, kultura), kakor tudi v najožjem pomenu trgovine. Posamezni ameriški proučevalci so celo ugotavljali, da zelo dober primer organizacije centralnih naselij predstavlja megalopolis, območje med Bostonom in Washingtonom (Brush, Gauthier, 1968).

Geografsko proučevanje oskrbe temelji v ožjem smislu na omrežju trgovin, ki je opredeljeno z oskrbnimi središči, z njihovimi vplivnimi območji in v klasičnem ekonomsko-geografskem pomenu z oblikami, obsegom in smermi distribucije dobrin. V anglosaški literaturi se je za to geografsko proučevanje uveljavil termin

* Dr., izr. prof., PZE za geografijo, Filozofska fakulteta, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12, glej izvleček na koncu zbornika.

"marketing geography", ki se ukvarja s terciarnimi ekonomskimi dejavniki in deloma tudi z njihovo prostorsko razvrstitvijo glede na različne potrebe po proizvodih in uslugah ter z organizacijo oskrbe v okviru učinkovitega distribucijskega omrežja (Davies, 1977). V nemški geografski literaturi se je tovrstno proučevanje pojavilo pod imenom "Versorgungsgeographie", s ciljem proučevanja odvisnosti opremljenosti centralnih naselij z oskrbnimi dejavnostmi od potrošnje, oziroma povpraševanja. Raziskovalni pristopi so seveda pestri, od močno ekonomskih do močno socialnih. Skupni imenovalac vsem pa je ugotavljanje odnosa med opremljenostjo in velikostjo središča ter dohodki trgovine.

V ospredju vseh proučevanj trgovinskega omrežja so še vedno opremljenost centralnih naselij in njihova vplivna območja. Sama struktura omrežja pa ima glede na opremljenost dve komponenti: kvantitativno, ki postavlja v ospredje svojega zanimanja število in razširjenost trgovin, ter kvalitativno s strukturo trgovin, tipom in gostoto potrošnikov, njihovo kupno močjo itn. S številom prebivalstva se namreč veča število, spreminja struktura in izboljšuje kvaliteta trgovin, ki so bolj kot druge oskrbne dejavnosti podvržene hitrim ekonomskim spremembam na sploh in spremembam kupne moči prebivalstva (Garnier, Beaujeu, Delobez, 1979).

Druga vrsta proučevanja trgovine se ukvarja s prostorsko-ekonomskimi dejavniki v oskrbnih središčih samih. Razen njihove opremljenosti so važni elementi tudi koncentracija, lokacija, struktura in vsi dejavniki, ki na njihovo razvitost vplivajo: splošna gospodarska razvitost središča, odnos do drugih gospodarskih dejavnosti, odnos do prebivalstva, dostopnost in odnos do njihovih vplivnih območij. Ob tem pa se največkrat kaže potreba po prostorski opredelitvi in omejitvi pojava v okviru funkcijske strukture mesta, ki je vendarle rezultat delovanja številnih dejavnikov. Med metodami tovrstnega proučevanja izstopa nedvomno zelo eksakten Murphyjev pristop za določanje CBD (Central Business District), ki je sicer širše zastavljen, saj vključuje poslovne dejavnosti v celoti (Murphy, 1972).

II

Geografska proučevanja trgovine in trgovinskega omrežja so v Sloveniji zajela vse regionalne komponente tega pojava od celotne Slovenije preko posameznih specifičnih problemskih območij, do posameznih centralnih naselij. Uporabljena je bila dokaj pestra metodologija.

Funkcija trgovine v regionalnem pomenu celotne Slovenije je bila analizirana s treh vidikov: regionalne strukture trgovine, organizacije oskrbe v vplivnih območjih slovenskih mest in nje regionalne usmeritve. Trgovine so bile uvrščene v 11 sorodnih skupin, ki so se pri vseh dosedanjih proučevanjih pokazale kot ustrezne v našem prostoru in družbi. Te skupine so bile končno združene v tri najpogostejše v geografski literaturi upo-

rabljene skupine trgovin: za kratkoročno, za srednjeročno in za dolgoročno oskrbo (Pak, 1977).

Glede na pester relief ima vsa Slovenija dokaj gosto osnovno trgovinsko omrežje, medtem ko je omrežje trgovin za srednjeročno in za dolgoročno oskrbo že močno neenakomerno in predvsem osredotočeno v večjih središčih. Obsežni predeli s temi obrati niso zadovoljivo opremljeni, velika časovna oddaljenost od večjih središč pa precejšnjemu deležu prebivalstva ne omogoča ustreznega oskrbovanja. Kar vsako peto naselje ima trgovino, v gospodarsko bolj razvitih predelih je to omrežje še gostejše. Mnogo slabše pa je stanje pri trgovinah za srednjeročno oskrbo, ki se nahajajo le v 6,7% naselij s trgovino in le polovica jih ima tudi trgovino za dolgoročno oskrbo. Večina trgovin za srednjeročno in dolgoročno oskrbo je v večjih središčih, saj je v občinskih središčih kar 76,5% tovrstnih trgovin. Njihov delež narašča z velikostjo občinskega središča in doseže v Celju in Kranju nad 41% trgovin, še višji je ta odstotek v občinskih središčih s 3.000 do 10.000 prebivalci, ki so v Sloveniji najštevilnejša, ter v Ljubljani in Mariboru.

Bistvene razlike v gostoti trgovinskega omrežja in v njegovi strukturi ter v možnostih oskrbe prebivalstva so med posameznimi večjimi območji, med občinami in med manjšimi predeli znotraj občin samih. Z oddaljenostjo od občinskega središča se gostota trgovin izredno hitro spreminja. V oddaljenosti do 2 km od občinskih središč je v vsej Sloveniji 1,1% naselij s trgovinami, v oddaljenosti od 2 do 4 km jih je 5-6%, kar se v glavnem nadaljuje do oddaljenosti 12 km, nakar delež hitro upada. Najnižjo gostoto imajo obrobni predeli občin, ki so praviloma tudi najredkeje naseljeni. Zaradi slabše prometne dostopnosti do občinskih središč so v takšnih predelih razmere za oskrbo prebivalstva nezadovoljive.

Proučevanje vplivnih območij oskrbnih središč je zajelo razvojno in poselitveno zelo heterogeni občini Slovenska Bistrica in Tolmin (Pak, 1978). Analiza je pokazala neodvisnost kratkoročne oskrbe od velikosti in opremljenosti oskrbnih središč, močno usmeritev srednjeročne oskrbe v občinska središča ter dokaj veliko odvisnost dolgoročne in deloma srednjeročne oskrbe od večjih oskrbnih središč izven obeh občin, v Mariboru za Slovensko Bistrico, ter Nove Gorice, Kopra, prekomejnih središč in celo Ljubljane v primeru Tolmina. Pri tem izrazito izstopata dva dejavnika: razlika med opremljenostjo občinskega središča in večjih oskrbnih središč, ter dostopnost. V nerazvitih predelih, kjer prevladuje prebivalstvo z nizko kupno močjo in skromno zahtevnostjo, je to toliko v ospredju, da imamo izolirane lokalne predele kratkoročne oskrbe, ki v srednjeročni in v dolgoročni oskrbi primarno gravitirajo v središča izven občine. Čim večje, bolj opremljeno in s tem tudi bolj atraktivno je takšno središče, tem močnejša je k njemu gravitacija. Tudi na celotnem Gorenjskem se je ob dokaj gosto razvitem omrežju oskrbnih središč za srednjeročno in za dolgoročno oskrbo močno uveljavil vpliv Ljubljane. Podobno funkcijo opravlja tudi Kranj ob sicer dokaj dobro razviti trgovini v ostalih občinskih središčih (Trilar, 1981; Pak, 1981).

Trgovinsko omrežje in njeno strukturo preoblikuje v Sloveniji niz dejavnikov, med katerimi izstopajo rekreacija in turizem, promet in prekomejno oskrbovanje. Na Gorenjskem sta rekreacija in turizem pospešila razvoj trgovine za kratkoročno oskrbo. Ta je v turističnih središčih razvita nad potrebami domačega prebivalstva. Podobno je v Primorju, kjer se turistični funkciji pridružita še promet in prekomejno oskrbovanje. Tudi raziskovanje obmejnih središč Sežane, Nove Gorice in Gornje Radgone na naši ter Opčin, Gorice in Trbiža na italijanski strani je pokazalo velike vplive prekomejnega oskrbovanja na razvitost in na strukturo trgovine, z močno prevlado trgovin za kratkoročno oskrbo. Tudi manjša lokalna trgovinska središča so se razvila zaradi prekomejne oskrbe, ob cestah ki vodijo k mejnim prehodom pa se ta pojav še stopnjuje. Tovrstne inovacije močno pospešujejo razvoj naselij, v nekaterih manjših naseljih pa so to bili sploh začetki urbanizacije. V takšnih naseljih je gostota prebivalstva na trgovino najnižja, in najvišja je relativna vrednost realiziranega blagovnega prometa. Na takšen regionalni in strukturni razvoj trgovinskega omrežja je soodvisno vključenih več družbenih, političnih, ekonomskih, psiholoških in drugih dejavnikov (Pak, 1978).

Opremljenost oskrbnih središč s trgovino je v tesni soodvisnosti z razvitostjo njihovih mestotvornih funkcij ter velikostjo in gospodarsko razvitostjo njihovih vplivnih območij. Stopnja razvitosti trgovine pa vpliva na njeno prostorsko organizacijo v mestu. To so potrdile raziskave v Sežani, Novi Gorici in Gornji Radgoni ter v Ljubljani, Mariboru in Kranju. Uporabljene so bile znane metode opredeljevanja trgovinskih ulic, predelov, središč, poslovnega prostora in prebivalstva kot potrošnika z vsemi njegovimi socioekonomskimi značilnostmi. Najpogostejše so bile kot osnova vzete in deloma zaradi specifičnosti našega prostora uporabljene prirejene metode Lichtenbergerjeve, Wolfa, drugih nemških in nizozemskih geografov ter že omenjena ameriška metoda določanja CBD.

Opredeljena je bila izraba trgovinskega in poslovnega središča, njihova struktura glede na vrednost in koncentracijo trgovin ter drugih oskrbnih dejavnosti, kvalitativno pa so bili določeni in omejeni predeli koncentracije posameznih oskrbnih dejavnosti. Tako so bila v Ljubljani, Mariboru in Kranju izločena in ovrednotena trgovska središča. Korak naprej je predstavljala analiza in omejitev poslovnega središča Ljubljane, opravljena z metodo CBD (Pak, 1973; Genorio, 1978; Genorio, Sajovic, Zakotnik, 1980).

Kot nosilec razvoja trgovine v mestih je bilo prebivalstvo proučeno glede na smeri in pogostost oskrbovanja.

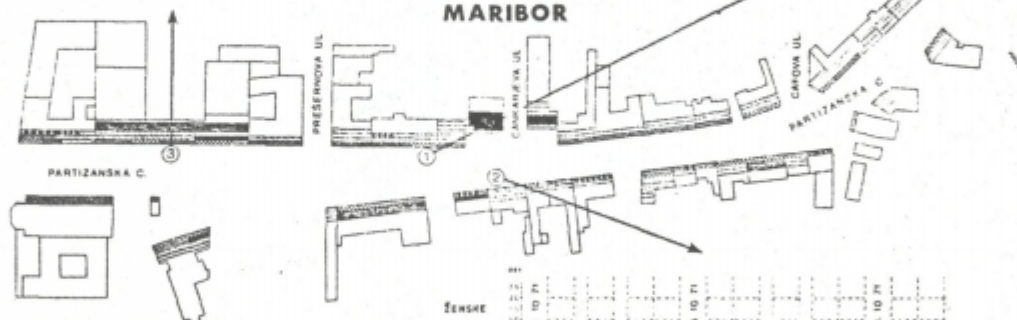
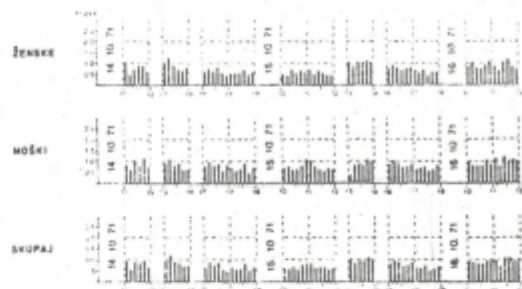
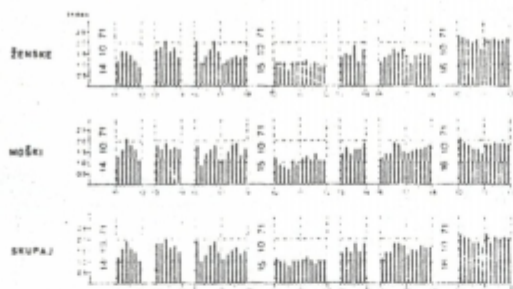
Za načrtovanje razvoja mesta je nedvomno potrebno poznavanje vseh dejavnikov njegovega razvoja. Med njimi oskrba in še zlasti trgovina izstopa. Je nepogrešljivi del celotne opremljenosti prostora, ki v mnogočem soodloča pri regionalnem in urbaništem razvoju ter je hkrati rezultat in pogoj določene stopnje razvitosti. Če vemo, da je trgovina prostorsko in strukturno najbolj spremenljiva, oziroma prilagodljiva, je jasna močna odvisnost celotne oskrbne funkcije od nosilcev razvoja, ki so

tudi podvrženi hitrim spremembam; to so splošni ekonomski razvoj nekega območja in središča ter kupne moči in zahtev prebivalstva.

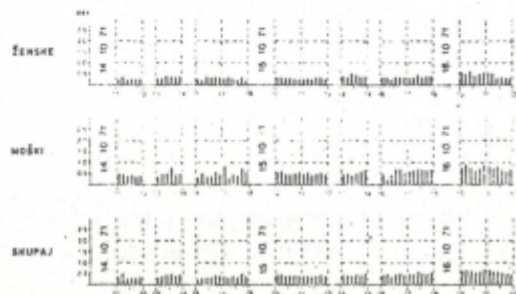
Literatura

- Brush, J. E., H. L. Gauthier, 1968: Service Centres and Consumer Trips, Chicago.
- Davies, R. L., 1977: Marketing Geography, London.
- Beaujeu, J., Garnier, A. Delobez, 1979: Geography of Marketing, London.
- Murphy, P. E., 1972: The Central Business District, New York.
- Pak M., 1977: Regionalna struktura objektov oskrbe v SR Sloveniji, Geographica Slovenica 7, Ljubljana, s. 77-84.
- Pak, M., 1978: Funkcija oskrbe v regionalnem razvoju Zgornjega Posočja, Zgornje Posočje, Ljubljana, s. 193-199.
- Pak, M., 1978: The Functions of Supply in the Spatial Organisation of the Commune of Slovenska Bistrica. Transformation of Rural Areas, Warszawa, s. 94-100.
- Trilar V., 1981: Organizacija mreže trgovinskih drobnoprodajnih kapacitet z vidika oskrbe prebivalstva na Gorenjskem. Gorenjska, Ljubljana, s. 221-227.
- Pak, M., 1981: Trgovina in obrt kot dejavnika centralnosti naselij na Gorenjskem. Gorenjska, Ljubljana, s. 228-236.
- Pak, M., 1978: Oskrba kot dejavnik transformacije obmejnih območij, Geographica Slovenica 6, Ljubljana, s. 17-22.
- Pak, M., 1973: Trgovinska središča v Ljubljani, Mariboru in Kranju, Geografski vestnik XLV, Ljubljana, s. 47-68.
- Genorio, R., 1978: Geografija poslovnega središča Ljubljane, Geografski vestnik L, Ljubljana, s. 114-124.
- Genorio R., A. Sajovic, T. Zakotnik, 1980: Metodologija vrednotenja izrabe mestnega prostora, Geographica Slovenica 10, Ljubljana, s. 145-156.

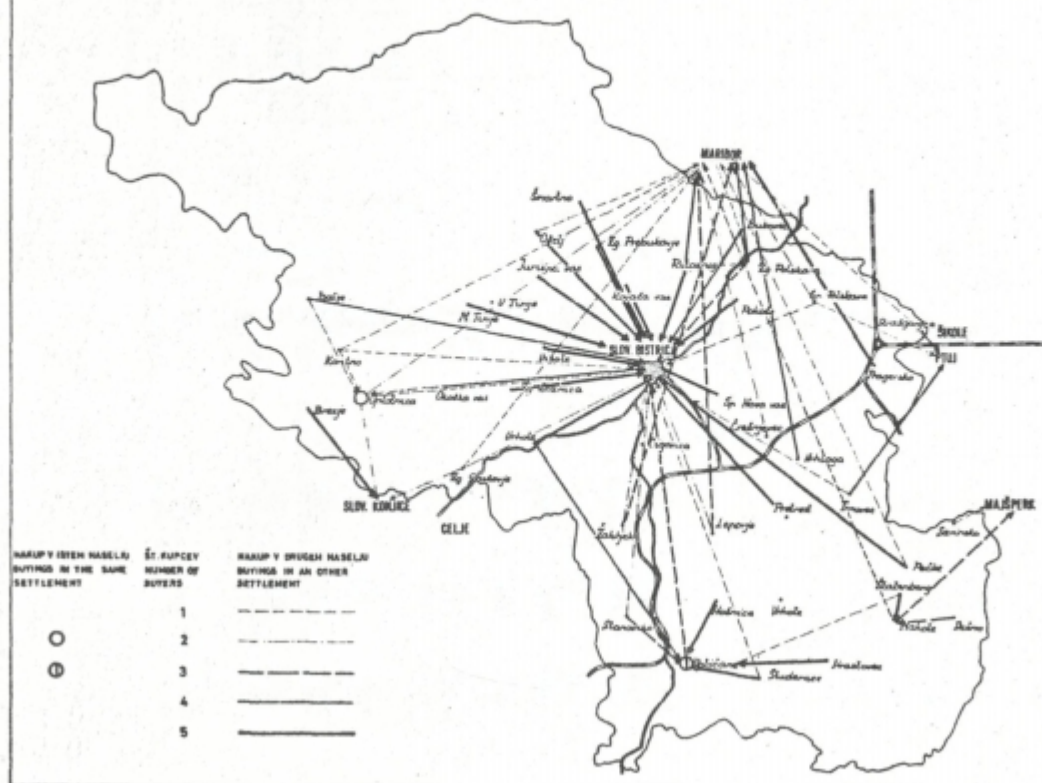
MARIBOR - FUNKCIJSKA STRUKTURA

- TRGOVINE Z VEŠEJ
- TRGOVINE VEŠE
- TRGOVINE ZA DNEVNE PREDMETE
- ZA GOSPODARSTVO IN GOSPODARNE POTREBE
- STORITVE DELAVNOSTI
- GOSTINSKI OBJEKTI IN HOTELI
- OSTRANJE
- MOŠTARJE, SKLADIŠČA
- BAJNE IN ZAKLONALNICE
- GOSPODARNE URADE
- ZDRAVSTVO
- PRAMNI SLUŽBE
- JAVNE ZGRADBE
- STANOVANJE

OBČINA SLOVENSKA BISTRICA - REGIONALNA STRUKTURA NAKUPOV BLAGA IN OBLEK
COMMUNE OF SLOVENSKA BISTRICA - REGIONAL STRUCTURE OF CLOTH AND CLOTHING PURCHASE

Mirko Pak

PROBLEMS IN GEOGRAPHICAL STUDIES OF THE SUPPLY FUNCTION

As an integral part in the organization of space and especially in the development of central places the supply function represents also in Slovenia a powerful development factor. Geographical studies have so far dealt with the function of education and of public utilities, slightly more with the handicraft function, and predominantly with the supply function as performed in Slovenia as a whole as well as in its individual regions and in central places. A fairly wide range of methodological approaches has been applied for the purpose in question.

The trade function in its regional significance for the entire Slovenia has been studied, as regards the scope, in three of its aspects: the regional structure of trade enterprises and shops, their organization in the areas of influence of Slovene towns, and their regional orientations. For the purpose of the analysis the trade enterprises and shops were classified into eleven groups, which were then in the concluding synthesis brought together under three groups of trade enterprises and shops: for short-range, for middle-range, and for long-range supply.

The network of trade enterprises and shops in Slovenia is largely determined by the central places and it depends greatly on the relief. The network is dense, concentrated in central places and exhibiting a fairly varied structure of enterprises and shops. Every fifth settlement has a shop for short-range supply, but of these settlements only 6,7% has shops for middle-range supply, and half of this 6,7% has also shops for long-range supply. Shops for middle and long range supply are in a percentage as high as 76,5% concentrated in the bigger centres among the 65 communal centres. The differences in the density of the trade network and in its structure vary a great deal from one region to another. Both the density and the structure become poorer with the distance from central places and so the peripheral regions are not at all well provided with shops.

With reference to individual central places their areas of influence have been studied, in particular those of the underdeveloped communes of Slovenska Bistrica in the vicinity of the macro-regional centre of Maribor and of the commune of Tolmin in the peripheral regions along the border. The investigation has disclosed a great dependency of supply on the size of supply centres: within the two areas mentioned there emerge purely local areas of supply and needs for supply from the much more distant centres. Prominent in this respect is the factor of how accessible are the centres - this factor, together with the quality and the structure of the offer and with the economic situation of the population, plays the vital role in the regional gravitation in the supply sphere.

In certain regions the supply network is modified in the direction of an excessive development of trade network for short-

range supply. This is the case in the border regions also the Yugoslav-Italian and the Yugoslav-Austrian border due to the cross-border supply, in tourist and recreational regions in the Alpine and in the Littoral area and along the transit routes in West Slovenia.

The third field in the study of the trade function was represented by the supply centres in which short-range, middle-range and long-range trade enterprises and shops are concentrated. Particular attention has been paid to the two centres near the border, to Sežana and Nova Gorica, as well as to Ljubljana, Maribor, and Kranj. Here it was established which are the shopping areas, the shopping streets, what is their structural function in the town; for Ljubljana, with the CBD methodology, also which part represents its central business district.

Similarly as in the study of the trade function and in part also of the handicraft function, the study of the urban area covered also the population and its socioeconomic structure as a factor of the transformation of the urban area and of forming new supply regions inside the functional structure of the urban area. Here an extremely close interconnection and interdependence between the development of supply and especially trade functions in towns and their areas of influence has been established.